

Elżbieta Bednarz

Nauczyciel katecheta wobec współczesnych wyzwań dydaktycznych i wychowawczych

Rocznik Teologiczny 55/1-2, 273-287

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Nauczyciel katecheta wobec współczesnych wyzwań dydaktycznych i wychowawczych

Wprowadzenie

W dobie obecnej mamy ogromne zapotrzebowanie na wysoko wykwalifikowanych pracowników, dotyczy to również kompetencji zawodowych nauczycieli katechetów. Pedagog powinien być odpowiednio przygotowany do wielostronnej aktywności w świecie szybkich i znaczących transformacji kulturowych, społecznych, technicznych. Wyzwania, które wynikają z oczekiwań dzieci i młodzieży w stosunku do kompetencji nauczycieli muszą prowadzić do zmian, które będą zauważalne w procesie kształcenia.

Stwierdza się, że na rolę zawodową nauczyciela składają się trzy funkcje: dydaktyczna – związana z przekazywaniem wiedzy, rozwijaniem i doskonaleniem umiejętności; wychowawcza – związana z kształtowaniem umiejętności społecznych, tożsamości, systemu wartości; opiekuńcza, czyli dbanie o zaspokojenie potrzeb biologicznych i psychicznych uczniów, zapewnienie im opieki i poczucia bezpieczeństwa¹. W roli nauczyciela katechety zauważa się szczególnie potrzebę realizacji dwóch pierwszych. Niewypełnianie lub zaniedbanie jednej z nich powoduje, że sukcesy uzyskiwane w obszarze związanym z inną funkcją są jedynie pozorne.

Wszyscy nauczyciele stają dziś przed ogromnym wyzwaniem w obszarze dydaktyki i wychowania, nie wyłącza się z tego procesu nauczycieli katechetów, a wręcz podnosi się ich poziom odpowiedzialności i podejmowanych

* Elżbieta Bednarz jest adiunktem w Katedrze Pedagogiki Religii i Kultury Wydziału Pedagogicznego ChAT.

¹ Zob. K. Appelt, I. Kleczewska, *Powinności wychowawcze nauczyciela*, http://www.eid.edu.pl/archiwum/2001,99/padziernik,172/powinnosci_wychowawcze_nauczyciela,1187.html (data dostępu: 22.03.2013).

zadań. Uczniowie żyjący w dobie najnowocześniejszych technik komputerowych, poznający świat przy pomocy wielu bodźców zmysłowych, często nie są w stanie uczyć się bez wykorzystania środków i metod, które pobudzą ich aktywność i twórcze sposoby myślenia. Współczesne wyzwania wychowawcze, w tym kryzys wartości, rewolucja obyczajowa, nastawienie na konsumpcjonizm, kierować winny uwagę katechetów także na pomoc wychowankowi w odnalezieniu swojego miejsca w świecie.

Z uwagi na ograniczenie formalne i merytoryczne wywodu ograniczę się do omówienia roli wzorców osobowych nauczyciela katechety, sposobów i efektów oddziaływań kreatywnego pedagoga na uczniów oraz wychowawczej roli nauczyciela religii w obliczu współczesnych wyzwań dydaktycznych i wychowawczych, które to kwestie w mniejszym stopniu reprezentowane są w literaturze, a odpowiadają wyzwaniom współczesności.

1. Wzorce osobowe nauczyciela katechety

Wykreowany dawniej w świadomości społecznej obraz nauczyciela jako swoistego wzoru nie zmienił się po dzień dzisiejszy, jednakże zmieniła się otaczająca go rzeczywistość. Wiele cech, których oczekiwało społeczeństwo od nauczycieli kilkadziesiąt lat temu, przetrwało do dziś. Dawniej eksponowano obraz nauczyciela jako altruisty, który wyrzeka się, cierpi, jest gotowy do nadludzkich wręcz poświęceń na drodze do doskonałości. Taka stylistyka z początku XX wieku doprowadziła do uformowania się obrazu pedagoga. Będąc pod ciągłą obserwacją opinii publicznej oczekiwano od nich więcej niż byli w stanie wypełnić². Obecnie nauczyciele również muszą reprezentować swoim zachowaniem i promować wartości ponadczasowe, niezależne od kultury, religii, czy regionu. Także dziś zwraca się uwagę na wysokie morale nauczycieli, zarówno w życiu zawodowym jak i prywatnym, jednakże społeczeństwo nie jest aż tak rygorystyczne w stosunku do nich jak dawniej.

W okresie ustroju komunistycznego w Polsce miało miejsce zjawisko manipulacji edukacją i wychowaniem. Wprowadzony system totalitarny dążył do tego, by wytworzyć z nauczycieli narzędzia do rozpowszechniania swoich ideologii. Tym samym przyczynił się do spadku ich autorytetu,

² S. Bartnowski, *Spór ze szkołą*, Kraków 1982, s. 20.

który był w pełni zasłużony z uwagi na etos, jaki nauczyciele w większości prezentowali. Moralność wyrażała się w wielkiej prawości tych ludzi, a jednocześnie w głębokim przekonaniu o znaczącej roli jaką spełniali³. Niestety etos ten został zniszczony, a autorytet nie jest już tak znaczący jak wcześniej.

Wobec powyższego istotne wyzwania o odbudowanie roli autorytetu pedagoga stawiane są dziś dla nauczyciela katechety. Zawód nauczyciela, a katechety wyjątkowo, wiąże się z etyką dotyczącą postawy pedagogicznej, jego kultury, osobistej odpowiedzialności, wrażliwości, samokrytycyzmu, uczciwości, hierarchii wartości, światopoglądu, wiedzy i kompetencji. Kwestia moralna w zawodzie katechety nabiera specyficznego znaczenia, ponieważ wpływa on, podobnie jak lekarz czy prawnik, znacząco na losy innego człowieka. Tym człowiekiem jest dziecko lub młody człowiek, który czerpie wzorce postępowania i zachowania ze swojego nauczyciela. Od dawna stawia się nauczycielom katechetom wysokie wymagania, określone w różnego rodzaju skodyfikowanych i zwerbalizowanych systemach etycznych. Dlatego też pedagog powinien swoją postawą prezentować wysokie standardy moralne i być dla uczniów autorytetem. W rezultacie uczniowie w sposób niewymuszony uznają w nauczycielu wzór do naśladowania. Dlatego można śmiało stwierdzić, że funkcja nauczyciela katechety jest bezpośrednio powiązana z rolą przewodnika, lidera oraz wychowawcy⁴. Należy pamiętać, iż dorastający uczeń, gdy nie zobaczy urzeczywistnionych w życiu dorosłego, a szczególnie wychowawcy, głoszonych wartości, może nie przekonać się do nich i nie zdobyć się na odwagę, aby kształtować w sobie określoną wartość moralną. Właściwie rozumiany autorytet posiada w sobie więcej pozytywnych niż negatywnych aspektów, będąc z natury takim rodzajem punktu odniesienia dla młodego człowieka, że staje się dla niego wyzwaniem, zaproszeniem do wysiłku, do zmierzenia się z samym sobą, do dojrzewania. Wielu młodych ludzi pragnie być takimi, jak napotykanymi w ich życiu autentyczni, w pełni dojrzały dorośli. Czymś głęboko pożądanym jest, aby w życiu katechety uczeń mógł dostrzec jasne i przejrzyste uhierarchizowanie jego systemu wartości, z czego mógłby brać przykład.

³ S.B. Lipian, *Etos nauczyciela to prawość*, [w:] Słoneczna Skala, Kwartalnik o wychowaniu, Nr 39 (I-III) 2002, s. 19.

⁴ Zob. B. Dworak, *Początkujący nauczyciel-katecheta w obliczu współczesnych wyzwań edukacyjnych*. Praca licencjacka, Warszawskie Seminarium Teologiczne, Warszawa 2011, s. 9-11.

Skuteczność wychowania moralnego w dużej mierze zależy od wzorca i metod oddziaływania. Zdaniem ks. J. Kamińskiego, do najbardziej uznanych i powszechnie stosowanych metod wychowania moralnego należą: „dawanie przykładu postępowania moralnego, wdrażanie do zachowań moralnych, kierowanie procesem samowychowania dzieci i młodzieży, rozwijanie samorządności i metoda rozumowania moralnego”⁵.

Zasadność podkreślania skutecznej metody wychowania moralnego poprzez dawanie przykładu postępowania moralnego warto potwierdzić łacińską sentencją: „verba docent, exempla trahunt” (*Słowa uczą, przykłady pociągają*).

B. Tarnowska zauważa, że nauczyciel znajduje się pod ustawiczną kontrolą, a każde jego potknięcie jest natychmiast dostrzegane i komentowane. Musi być w swoim postępowaniu szczególnie ostrożny, gdyż sędziami – i to surowymi – są uczniowie, których wychowuje. Łatwo można stracić ich szacunek i zaufanie, ale bardzo trudno je odzyskać. A przecież rezultaty pracy wychowawczej zależą przede wszystkim od stosunku uczniów do nauczyciela, od jego autorytetu. Mimo negacji odrzucania autorytetów, uczniowie potrzebują osobowych wzorców. „Dorastającemu młodemu człowiekowi potrzebny jest przewodnik – dobrze znający drogę, jasno widzący cel, niezmordowany, bezwzględny wobec siebie, wyrozumiały wobec innych, opanowany, zdyscyplinowany, skoncentrowany na tym, co najważniejsze, oddany sprawie młodzieży, podchodzący z otwartym sercem do tych, którzy nie potrafią jeszcze tego docenić” – stwierdza autorka⁶.

Zawód nauczyciela podlega wnikliwej ocenie nie tylko ze strony uczniów, ale także ich rodziców, rodziny i ogółu społeczeństwa. Wydaje się nawet, że na pracy nauczyciela, podobnie jak lekarza, znają się wszyscy i w związku z tym gotowi są na bieżąco komentować wszystkie jego posunięcia i wyszukiwać prawdziwe lub urojone błędy. Dlatego też nauczyciel, a szczególnie katecheta musi być szczególnie ostrożny, by nie stracić szacunku i zaufania, które później trudno odzyskać.

W chrześcijaństwie ewangelikalnym podkreśla się ważne zadanie

⁵ J. Kamiński, *Wychowanie moralne w rodzinie*, [w:] A. Tomkiewicz, Wł. Wieczorek (red.), *Rodzina jako Kościół domowy*, Lublin 2010, s. 411.

⁶ B. Tarnowska, *Etyka zawodu nauczyciela*, http://www.wychowawca.pl/miesiecznik/2_110/04.htm (data dostępu: 22.02.2013).

pedagogiczne dla katechetów, które można powtórzyć za H.V. Brummelenem: „Nauczyciele katecheci powołani są do tego, aby doprowadzić młode pokolenie do żywej wiary, do wzrostu duchowego, a następnie do aktywnej służby Bogu”⁷. Powyższe stawia przed pedagogami ogromną odpowiedzialność, która kieruje uwagę na wzorzec katechety w sprawowaniu wiary i przygotowaniu do służby dla Boga. Jeśli uczeń nie zobaczy w postępowaniu katechety uwierzytelnienia jego słów, nie uwierzy w motywy jego działania, będzie miał dylematy dotyczące osobistej wiary. E.A. Daniel stwierdza: „Być może to prawda, że nie ma ludzi niezastąpionych, ale może się okazać, że dobry chrześcijański nauczyciel jest jednak niezastąpiony”⁸.

Pragnieniem nauczyciela katechety powinno być wyposażenie swoich uczniów nie tylko w określoną wiedzę i przydatne umiejętności, lecz również przygotowanie ich do życia zgodnie z wartościami biblijnymi. Jak podaje S. Kaufmann, w nauczaniu najistotniejsze jest nie określanie siebie chrześcijaninem, ale prowadzenie edukacji jako chrześcijanie⁹. Stan serca katechety odzwierciedla bowiem jego sposób postępowania w stosunku do Boga, jak również do swoich uczniów, współpracowników i innych ludzi, wśród których przebywa¹⁰. Nawet najlepiej przygotowany pod względem metodycznym i merytorycznym nauczyciel religii, bez bliskiej relacji z Bogiem pozostaje osobą, która nie będzie miała wpływu na rozwój wiary wychowanków.

W chrześcijaństwie ewangelicznym często wymienia się cztery cechy nauczyciela religii, który swoim życiem wywyższa Boga i Jego Słowo:

1. Nauczyciel zna i kocha Boga.
2. Nauczyciel wyznaje Jezusa Chrystusa swoim Zbawicielem.
3. Nauczyciel zna Słowo Boże.
4. Nauczyciel wie, jakie metody i środki dydaktyczne zastosować, aby dziecko poznało Słowo Boże¹¹.

⁷ Zob. H.V. Brummelen, *Nauczyciel chrześcijanin*, [w:] *Chrześcijańskie sposoby podejścia do uczenia się i nauczania*, red. A. Gandecki, Lublin 1996, s. 31-32.

⁸ E.A. Daniel, *Elementarz chrześcijańskiego nauczyciela*, Warszawa 1999, s. 19.

⁹ S. Kaufmann, *Najpierw fundament! Podręcznik do szkolnej edukacji chrześcijańskiej*, Warszawa 2010, s. 13.

¹⁰ Tamże, s. 16.

¹¹ Materiały konferencyjne dla nauczycieli katechetów przygotowane przez A. Kuźnik, Misja Pokoleń, Kraków 2004. Konferencja dla nauczycieli katechetów przeprowadzona w Warszawskim Seminarium Teologicznym w dniach 24-26.08.2004 r.

Nauczyciel religii nie może ograniczać się jednak tylko do przekazywania wiedzy biblijnej. Powinien przybliżać Boga, Jego konkretne działania, mając na celu dobro człowieka, odnajdywanie śladów Boga w człowieku oraz zachęcać uczniów do zaangażowania w owe działania i współpracę z Bogiem. Katecheta musi być świadkiem Boga i prawdy, którą głosi. Słowa wypowiedane przez niego tracą wartość, jeśli nie znajdują pokrycia w życiu, nie będą emanować z jego serca. Dojrzała, żywa i prawdziwa wiara katechety powinna być sercem każdej katechezy. Ona prowadzi do osobowego dialogu z Bogiem. Poprzez sposób sprawowania własnej wiary, wzór własnego życia, katecheta będzie mógł przekazywać te wartości, które sam przyswoił.

Zdaniem W. Okonia, w żadnym innym zawodzie oddziaływanie na drugiego człowieka nie posiada tak wielkiego znaczenia, jak w zawodzie nauczyciela. Ludzie pełniący inne funkcje mogą być źli, a mimo to swoją pracą realizować dobre rzeczy. Jednak, według W. Okonia – nie dotyczy to nauczycielstwa. Tylko nauczyciel, który posiada powołanie do zawodu pedagoga może skutecznie oddziaływać na wychowanka. Powołanie to wyraża W. Okoń jako „potrzebę i zdolność sympatyzowania, wzajemnego przenikania się, udzielania swoich i uczestniczenia w cudzych stanach duchowych, dążenie do zgodności, harmonii i jedności z duchowym życiem innych”¹². Dzięki powyższym predyspozycjom wewnętrzne życie ulega przeobrażeniu i pogłębieniu oraz następuje zmiana stosunku człowieka do drugiego człowieka. Staje się on mniej samolubny, bardziej wyrozumiały i życzliwy.

Kryteria właściwego doboru wzorców, do których będzie mógł się odwołać uczeń, zależą od przyjmowanego przez nauczyciela systemu wartości. Wzorce są potrzebne do formowania osobowości, pomagają w rozwoju intelektualnym, społecznym, moralnym i duchowym. Stwierdza się dziś, że konieczność posiadania wzorców osobowych wynika z potrzeb rozwojowych człowieka jako jednostki. Ta możliwość odwoływania się do wytypowanych przez siebie wzorców niesie poczucie bezpieczeństwa, które najbardziej odczuwalne jest w gronie podzielających te same poglądy osób. W końcu, realizując wzory możemy dojść do przemiany wewnętrznej, do osiągnięcia duchowego rozwoju.

¹² W. Okoń, *Dawid. Myśli i ludzie*, Warszawa 1980, s. 281.

Podsumowując, wzorce osobowe katechety nie mogą ograniczać się do przekazywania wiedzy o Bogu, czy wartości i prawdy płynącej z przekazu biblijnego, on sam musi być wzorem do naśladowania oraz autorytetem dla swoich wychowanków.

2. Rola kreatywności w posłudze nauczyciela katechety

Bardzo często podkreśla się myśl, że to jakim będzie uczeń w wielkiej mierze zależy od tego, jaki jest jego nauczyciel. Termin kreatywność pochodzi od łacińskiego „creatio” – tworzenie. Kreatywność to wymyślanie, eksperymentowanie, wnoszenie czegoś nowego do już istniejących form. Należy ją pielęgnować, aby nie została zablokowana, dlatego potrzebuje wyobraźni, spontaniczności, marzeń, pomysłu oraz refleksji. Wyobraźnia dostarcza kreatywnych pomysłów, natomiast dzięki spontaniczności kreatywność pozostaje żywa. Zatem praca nauczyciela na rzecz rozwijania kreatywności dzieci i młodzieży jest zadaniem niezwykle odpowiedzialnym i trudnym. Wymaga przede wszystkim przekonania, że w każdej jednostce tkwi potencjał twórczy i drzemią predyspozycje do kreatywnego myślenia i działania. Potrzebna jest duża aktywność ze strony nauczycieli, by to, co jeszcze uspięne, stało się widoczne i jak najbardziej realne.

Zakłada się dziś, że zadaniem współczesnego nauczyciela nie jest sprawowanie pełnej kontroli i podporządkowanie sobie wychowanków, lecz wyzwolenie energii drzemiącej w uczniach. Dlatego zdaniem autorów książki *„Edukacja dorosłych. Podręcznik akademicki”*, dobry nauczyciel to kreatywny pedagog, którego cechuje:

- stwarzanie uczniom warunków do pokonywania wyzwań i wiara w ich możliwości;
- przekonanie, że w dzieciach i młodzieży jest poczucie odpowiedzialności za podejmowane decyzje;
- umiejętność przekonywania swoich uczniów do osiągnięcia sukcesu,
- umiejętność dopasowania strategii kształcenia do indywidualnych uzdolnień oraz tempa pracy uczniów;
- stymulowanie i nagradzanie za inwencję i twórczość poprzez własny przykład postępowania;

- koncentracja na tworzeniu optymalnych warunków potrzebnych do odpowiedniego zmotywowania uczniów;
- umiejętność zachęcania do samodzielności i samosteroowności¹³.

Badania wykazały, iż pozytywna stymulacja uczniów przynosi wysokie wyniki w nauce, a stworzenie im dogodnych warunków okazuje się niezwykle pomocne w osiągnięciu przez dzieci znacznie wyższego poziomu całego wachlarza umiejętności i sprawności¹⁴.

Dobry nauczyciel wreszcie powinien być doskonale przygotowany na ewentualność postawienia jemu przez uczniów trudnych pytań. Jeśli wiele razy nie będzie on potrafił na nie odpowiedzieć w sposób wyczerpujący i zadawalający, straci wiarygodność i szacunek, a tym samym uczniowie „za nim nie podążą”.

Studiując historię ludzkości można zaobserwować wiele wybitnych osobowości, które dzięki swoim teoriom, wynalazkom, czy odkryciom pozostawiły w dziejach swój trwały ślad. Byli to ludzie znakomici w swoich dziedzinach i dyscyplinach. Postaci te, często działające publicznie, dzięki własnej wyjątkowości, ale również i zwyczajności były w stanie doprowadzić nawet do zmian biegu wydarzeń. Swoją postawą zasłużyli dziś na miano wielkich osobistości, zatem naturalną rzeczą jest czerpanie z nich przykładu oraz naśladowanie. Wzory osobowe zawsze były, są i będą obecne, jak również potrzebne człowiekowi, o czym wspomniano wcześniej. „Naśladownictwo to podstawowa forma przyswajania świata społecznego, zachowań ludzi, ich cech, wartości, postaw i poglądów”, stwierdza J. Jeziorska¹⁵. Jej zdaniem gdyby nie było autorytetów, do wszystkiego człowiek musiałby dochodzić sam, dlatego naśladownictwo jest niezbędnym elementem ludzkiej egzystencji.

Współcześnie przyjmuje się, że do głównych zadań nauczyciela w kreatywnym nauczaniu nie należy przekazywanie wiedzy w gotowej i ostatecznej formie, lecz stymulowanie uczniów do samodzielnej pracy umysłowej. Nauczyciel prowadząc lekcję nie powinien zastanawiać się, w jaki sposób „wtłoczyć” wiedzę uczniom, lecz jak zorganizować im pracę, aby optymalnie

¹³ M.S. Knowles, E.F. Holton III, R.A. Swanson, *Edukacja dorosłych. Podręcznik akademicki*, Warszawa 2009, s. 235-241.

¹⁴ Tamże, s. 238.

¹⁵ J. Jeziorska, *Szkolne pytania, czyli dylematy nauczania*, Warszawa 2001, s. 59.

wykorzystali swój potencjał umysłowy. Pedagog ma stać się animatorem, nie zaś wykładawcą, który podaje gotowe informacje, ma pobudzać do kreatywnego myślenia, a nie do pamięciowego, mechanicznego powtarzania i zapamiętywania wiadomości¹⁶. Wykorzystując aktywizujące metody nauczania, które powinny być wiodącymi w katechezie, posiada w swoich rękach wspałałe techniki rozwoju kreatywności wychowanka. Podkreśla się dziś, że do istotnych czynników warunkujących efektywność procesu nauczania-uczenia się należy aktywny udział uczestniczących w nim uczniów. Pomiędzy działaniami aktywizującymi, a wielostronną aktywnością podmiotu, istnieje sprzężenie zwrotne, tzn. im większa intensywność działań, tym większe zaangażowanie uczniów. Inspiratorem oddziaływań aktywizujących podczas lekcji religii winien być nauczyciel katecheta. Jego umiejętności metodyczne posiadają znaczący wpływ na efekty pracy.

Nauczyciel musi pamiętać, że wspomaganie rozwoju ucznia oraz siebie samego polega między innymi na pomnażaniu zasobów, które wzbogacają wzrastanie. Takim potencjałem jest kreślenie rokowań, w których zarówno nauczyciel jak i uczeń odkrywają, zgodnie z teorią L. Wygotskiego¹⁷, iż mogą więcej niż im się wydaje.

Kreatywny nauczyciel czyni wszystko, by swoich uczniów uczynić świadomymi uczestnikami procesu kształcenia i wychowania. Odznacza się bogatą wyobraźnią, pomysłowością i spostrzegawczością, odchodzi od schematów utrwalonych w szkolnej rzeczywistości i gotowych wzorów postępowania w każdej sytuacji. Wie, że każde dziecko wymaga odrębnego traktowania i zindywidualizowanego podejścia. Kompetencje kreatywnego nauczyciela wykraczają poza wiedzę i umiejętności zdobyte w procesie standardowego kształcenia szkolnego. Wymagają ciągłego doskonalenia, uzupełniania i poszukiwania zgodnie ze słowami A. Einsteina, że „wyobraźnia bez wiedzy może stworzyć rzeczy piękne, ale wiedza bez wyobraźni najwyżej doskonała”¹⁸.

¹⁶ *Metody aktywizujące w katechezie*, red. Z. Barciński, J. Wójcik, Lublin 1998, s. 164.

¹⁷ Strefa najbliższego rozwoju wg koncepcji L. Wygotskiego to przestrzeń pomiędzy aktualnym poziomem rozwoju dziecka a poziomem potencjalnym, który może zostać osiągnięty z pomocą dorosłego lub bardziej rozwiniętego rówieśnika. Wg autora dorośli powinni stwarzać dziecku okazje do aktywności na poziomie przewyższającym jego aktualny poziom rozwoju.

¹⁸ M. Wieczorek, *Kreatywny nauczyciel – nauczyciel z wyobraźnią*, <http://poradnik.metis.pl/2011/08/kreatywny-nauczyciel-nauczyciel-z-wyobraznia/> (data dostępu: 23.02.2013).

Kreatywny nauczyciel to animator rozwoju intelektualnego i osobowego ucznia. Twórcze powinny być metody, które stosuje, ale też musi być sam kreatywny. Wiąże się z tym takie prowadzenie lekcji, aby była ciekawa, absorbująca i uczyła twórczo myśleć, aby uczniowie mogli znaleźć w niej coś, co je zaciekawi. Ważne jest zatem, aby nauczyciel w pełni akceptował ucznia, jego indywidualność. By sprostać tym trudnym zadaniom musi on dobrze poznać swoich uczniów, ich umiejętności, powinien starać się zrozumieć ich sposób myślenia, i dostosowywać swój styl pracy do predyspozycji, zainteresowań i zdolności uczniów. Jest to bardzo trudne zadanie i wymaga nauczycielskiej pasji. Aby efektem procesu nauczania-uczenia się stał się kreatywny uczeń, takim samym musi być jego nauczyciel w całym procesie kształcenia wychowanka¹⁹.

Można śmiało stwierdzić, iż jednym z wyznaczników kreatywnego nauczyciela jest jego ustawiczne kształcenie, doksztalcanie i samokształcenie, dążenie do profesjonalizmu. W minionych latach w zakresie pedagogiki, w tym także katechetyki, zrodziło się przekonanie o konieczności kształcenia nauczycieli i uznania tego za fundament rzutujący na wzrost osiągnięć i rozwoju potencjału twórczego uczniów. Aby móc służyć pomocą wychowankowi, wpływać na jego rozwój, nauczyciel katecheta sam powinien być wszechstronnie wykształcony.

3. Nauczyciel katecheta w roli wychowawczej

„Wychowanie to praca z człowiekiem i nad człowiekiem – z tym, kto znajduje się w stanie dojrzewania. Wychowanie stwarza między wychowawcą a wychowankiem więź analogiczną do więzi ojcostwa [...] Dlatego ten, który przynosi człowiekowi nadzieję jest duchowym ojcem tego człowieka” (Ks. Józef Tischner)²⁰.

Uważa się, iż najważniejszą rolą nauczyciela jako pedagoga jest przekazywanie i wyzwalanie wiedzy oraz wychowywanie uczniów. Stąd też pedagog oprócz kwalifikacji merytorycznych powinien realizować postulaty wychowawcze, prezentując swoją osobą wysokie standardy moralne, starać się być dla uczniów autorytetem, niezależnie czy pełni funkcję wychowawcy

¹⁹ Zob. B. Dworak, *Początkujący nauczyciel-katecheta...*, dz. cyt., s. 11-19.

²⁰ J. Tischner, *Etyka solidarności*, Kraków 1981, s. 74.

klasy, jest nauczycielem matematyki czy religii. Oznacza to, że dzieci i młodzież w sposób niewymuszony poszukują w nauczycielu znawcy oraz wzoru do naśladowania. Dlatego funkcja pedagoga winna być bezpośrednio zespolona z rolą przewodnika, lidera, a także wychowawcy²¹.

Każdy nauczyciel, który podejmuje się wyzwania pedagogicznego staje się jednocześnie wychowawcą wpływającym w znaczący sposób na myślenie, postępowanie, wybory i moralność uczniów. Ks. J. Kotowski wskazuje na mentalność zwycięzcy, która winna cechować dobrego wychowawcę. Stwierdza on, że „zadanie współczesnych wychowawców polega na nabywaniu mentalności zwycięzcy w dziedzinie wychowania. Przez taką mentalność rozumiemy odwagę pokazywania dzieciom i młodzieży optymalnej drogi życia, promowanie bogactwa pragnień i aspiracji na miarę ludzkiego serca i powołania człowieka”²².

Przywołany teolog i pedagog zauważa, że coraz częściej spotykamy się z wychowawcami, którzy mają mentalność przegranych. Tacy wychowawcy nie uczą dzieci i młodzieży sztuki dojrzałego życia, lecz skupiają się głównie na redukowaniu strat wychowawczych wtedy, gdy wychowanek wybiera to, co łatwiejsze zamiast tego, co wartościowsze.

Nauczyciel, który rozumie rolę wychowawczą swojego zawodu interesuje się dziećmi i młodzieżą jako przedmiotem swego oddziaływania, respektując jednocześnie podmiotowość każdej jednostki. Zainteresowanie to wyraża się m.in. w chętnym przebywaniu z dziećmi i młodzieżą, w dążeniu do nawiązywania z nimi różnorodnych kontaktów i znajdowaniu zadowolenia wówczas, gdy kontakty te zaistnieją.

Niewątpliwie funkcja wychowawcza nauczyciela jest zarówno trudnym jak też odpowiedzialnym zadaniem. P. Kalicki porównuje ją do swego rodzaju powołania. Stwierdza, że prawdziwe wychowanie jest kształtowaniem osoby ludzkiej w kierunku jej celu ostatecznego, a równocześnie do dobra społeczności, których człowiek jest członkiem – przez harmonijne rozwijanie wrodzonych właściwości fizycznych, moralnych i intelektualnych²³.

²¹ B. Dworak, *Początkujący nauczyciel-katecheta...*, dz. cyt., s. 9-11.

²² J. Kotowski, *Wychowanie i szkoła. Etos pracy nauczyciela religii*. Materiały konferencyjne z Narady przedstawicieli Kościołów i Związków Wyznaniowych odpowiedzialnych za nauczania religii, Warszawa 21.09.2010 r., Wyd. MKO, Warszawa 2010.

²³ P. Kalicki, *O miłości małżeństwa i rodzinie od starożytności do Jana Pawła II*, Dziennikarskie Stowarzyszenie Wydawniczo-Produkcyjne ROY [bez miejsca wydania] 1991, s. 117.

Wspomniano, że jedną z najważniejszych ról nauczyciela, szczególnie nauczyciela katechety, jest wychowywanie swoich podopiecznych. Stąd też nauczyciel ma wobec nich określone powinności etyczne. Nauczyciel – choć brzmi to nieco idealistycznie – winien być dla wychowanków przewodnikiem, który pomaga im wytyczyć życiową drogę. Obecność przewodnika w postaci nauczyciela katechety ma kluczowe znaczenie dla rozwoju wiary ucznia.

Przewodnik swoich wychowanków powinien kierować się niżej przywołaną zasadą:

- Możemy nauczać trochę, mówiąc o tym, czego uczymy.
- Możemy nauczać więcej, jeśli będziemy czynić, to o czym uczymy.
- Możemy nauczać najwięcej, jeśli będziemy tacy, jak uczymy.

Warto w tym miejscu przywołać etymologiczne znaczenie słowa „wychowywać”. Już w starożytnej Grecji występowało następujące rozróżnienie znaczeniowe terminów: „trefein” – opiekować się chłopcem (żywienie, karmienie, pielęgnacja); „paidagogia”²⁴ – zespół środków i metod wychowawczych stosowanych przez nauczycieli i wychowawców; nauczanie i wychowanie, zabiegi, czynności i umiejętności związane z jego formowaniem umysłowym i moralnym oraz „paideia” – wychowywanie dzieci, ćwiczenie i uczenie²⁵. Dopiero w wieku XIX nadano wychowaniu znaczenia (z łac.) „e-dúcâre”, co oznacza: wyciąganie, wydobywanie, wyprowadzanie ku górze. Pedagogika, stworzona przez J.F. Herbarta na początku XIX w., do dziś nie wyeliminowała wieloznaczności pojęcia wychowania. Na przestrzeni wieków filozofowie, pedagodzy, psychologowie publikowali swoje rozumienie znaczenia terminu „wychowanie”. Spotykamy się więc dziś z wieloma definicjami i pojęciami określanymi, czym jest wychowanie. Którą z definicji by nie przywołać, jest to proces w prowadzeniu dzieci i młodzieży ku dojrzałej osobowości ludzkiej.

Spośród wychowawczej roli nauczyciela katechety należy podkreślić konieczność głębszego odczytywania i kształtowania tożsamości chrześcijańskiej wychowanka. Zadanie to może realizować poprzez gotowość do

²⁴ „Paidagogia” pochodząca od greckiego wyrazu „paidagogos” – prowadzący chłopców; w starożytnej Grecji niewolnik opiekujący synami swojego pana i odprowadzający ich do szkoły. Por. *Słownik wyrazów Obcych PWN*, Warszawa 1971, s. 559.

²⁵ Zob. *Słownik grecko-polski*, T. III, red. Z. Abramowiczówna, Warszawa 1962, s. 362. Por. także: M. Olczak, *Techniki samokształcenia nauczyciela*, <http://www.eid.edu.pl>, (data dostępu: 23.02.2013).

poświęcenia czasu, szczerą życzliwość, a przede wszystkim umiejętność dialogu. Katecheta, który chce w pełni realizować rolę wychowawczą, powinien na wzór wychowawcy klasy, być oddanym w dużej mierze do dyspozycji uczniów, uczestniczyć w ich życiu, interesować się ich problemami, poznawać ich sposób myślenia i odczytywania rzeczywistości, w której przyszło im żyć. E.A. Daniel postrzega nauczyciela chrześcijańskiego jako osobę wchodzącą w relacje z uczniami poprzez wytworzenie atmosfery wzajemnego zainteresowania i troski. Stwierdza też: „Dobry nauczyciel musi być zaangażowany w życie tych, na których chce mieć wpływ <...> Czujny nauczyciel będzie dbał o indywidualne potrzeby swoich uczniów”²⁶ Tylko w klimacie dojrzałej, przyjacielskiej osobowości, katecheta będzie miał wpływ na wybór celów, kierunku i drogi ich osiągnięcia przez wychowanków.

Znaczącym zadaniem wychowawczym katechety jest wspomniane we wstępie skierowanie uwagi na współczesne wyzwania, wśród których na pierwszy plan wysuwają się: kryzys wartości, rewolucja obyczajowa, nastawienie na konsumpcjonizm.

Zdaniem wielu badaczy, w tym strukturalistów, najważniejszym elementem moralnego rozwoju dzieci i młodzieży jest zdolność myślenia w kategoriach moralnych. Strukturaliści nie negują wagi osobistych doświadczeń i więzi dla rozwoju moralnego, mając świadomość, że podobnie jak w przypadku zdolności poznawczych, moralność rozwija się w wyniku interakcji z otoczeniem, wpływów społecznych²⁷. Wskazaniem więc jest, aby katecheta w roli wychowawczej był wzorcem postawy moralnej (o czym była mowa wcześniej), ale także, aby podjął się kształtowania standardów postępowania moralnego, w oparciu o biblijne przesłanki, tak, aby mogły one stać się osobistymi normami i wartościami dla dzieci i młodzieży.

Tak jednak, jak współczesny świat jest pełen sprzeczności dotyczących wyborów i działań moralnych, tak też młodzież nie jest w swym myśleniu i postępowaniu jednorodna. W życiu młodego człowieka pojawiają się też niekiedy sprzeczne, wykluczające się tendencje (egocentryzm i poświęcenie się, obojętność i zaangażowanie się). Z jednej strony występują zachowania agresywne np. w stosunku do rodziców, z drugiej poświęcenie się dla

²⁶ E.A. Daniel, *Elementarz...*, dz. cyt., s. 24.

²⁷ Zob. S.A. Rathus, *Psychologia współczesna. Lepiej, więcej, przystępniej*, Gdańsk 2004, s. 183-187.

biednych, potrzebujących itp. Ważne, aby nauczyciel katecheta w oddziaływaniach wychowawczych potrafił dotrzeć do każdego ucznia, tak, aby ograniczyć te pierwsze tendencje, a pomóc rozwinąć drugie.

Pamiętając, że czas wieku adolescencji to okres wyraźnej intensyfikacji i specyficznego ukierunkowania problemów wiążących się z kryzysem tożsamości (ustalenie tożsamości psychologicznej, psychoseksualnej, interakcyjnej, społecznej, ustalenie własnego systemu wartości i określenie własnych systemów życiowych²⁸), stanowiącym podstawę kształtowania się dojrzałej osobowości, w sensie indywidualnym i społecznym, rolą wychowawczą katechety jest nieść pomoc w tym trudnym czasie, ze wskazaniem, że wewnętrzna etyka wartości uniwersalnych zdecydowanie pomaga w realizacji człowieczeństwa.

Nauczyciel może zostać liderem w tym trudnym procesie wychowawczym dzięki wyrozumiałości wobec wychowanków, i szczerości wobec siebie, opanowaniu, zdyscyplinowaniu, cierpliwości, tolerancji, sprawiedliwości, poszanowaniu godności uczniów, oddaniu się sprawom młodzieży, podchodzeniu do jej problemów z otwartością i chęcią niesienia pomocy.

Reasumując, katecheta niezależnie od tego, czy czyni to z wykorzystaniem przemyślanych działań wychowawczych, czy spontanicznie, bez uświadamiania sobie wychowawczych odniesień, zawsze włączony jest w proces wychowawczy ucznia, na który ma wpływ. Oczekuje się od nauczyciela katechety, aby jego oddziaływania na młodzież przynosiły pozytywne wyniki i owocowały społecznie akceptowanymi zachowaniami i postawami uczestników katechezy.

Podsumowując opisaną rolę i zadania nauczyciela katechety wobec współczesnych wyzwań dydaktycznych i wychowawczych, nasuwa się myśl, aby uczelnie wyższe kształcące nauczycieli katechetów uwzględnili je w programach kształcenia. Wskazania dotyczą zarówno programu w obszarze dydaktyki (metod, środków i form dydaktycznych), jak też wychowania (kierunku, celów i środków pomocnych w realizacji).

²⁸ Zob. M. Orwid, K. Pietruszewski, *Psychiatria dzieci i młodzieży*, Kraków 1996, s. 88.

Podsumowanie

Przywołany w artykule obraz nauczyciela katechety wobec współczesnych wyzwań dydaktycznych i wychowawczych ukazuje z jednej strony wysokie wymagania merytoryczne dotyczące przedmiotu, którego naucza, metodyczne z koniecznością wykorzystania nowoczesnych, aktywizujących metod nauczania, kreatywnych sposobów rozwijania kompetencji i zdolności ucznia, z drugiej, osobowego podejścia do wychowanka, w stosunku do którego pełni funkcję wychowawczą. Aby katecheta mógł stać się docenionym przez uczniów pedagogiem musi doskonalić własny warsztat pracy, potrafić zdobyć ich zainteresowanie i wywołać ciekawość, i jednocześnie prezentować zdolności wychowawcze, które będą kształtować dojrzałość religijną wychowanków. Z uwagi na ogromne oczekiwania wobec nauczyciela katechety, zasadnym jest, aby był wzorcem osobowym i moralnym, a także przewodnikiem w rozwoju wiary ucznia.

Summary

Christian education teachers, as well as teachers in other fields, are faced with serious challenges in the areas of teaching and educational activities such as counselling and advising. In order to meet those challenges, teachers must work in many aspects that affect the desired teaching outcome. Christian education teachers should focus on their personal development, paying close attention to the moral aspects that manifest themselves in behaviour and attitude, watching carefully their personal example as students can absorb them as their own. The next important link that can connect personal example with educational influence in such a way as to meet the modern educational challenge, is the teacher's creativity, the kind which produces interest and creative development in students. The last element necessary to create a mature picture of a Christian education teacher is educational competence. The last component referred to, cementing the mature image of the catechist, is pedagogical competence, which is an indissoluble element of the educator's function.